

Dôvera v človeka a spontánný poriadok v spoločnosti

„Ak sa máme múdro rozhodnúť, tak musíme porozumieť základným... ekonomickým princípom Adama Smitha, ktoré vysvetľujú, ako môže vzniknúť a rozkvitnúť zložitý, organizovaný a plynule fungujúci systém bez centrálnych zásahov, ako môžeme spolupracovať bez donucovania a... musíme pochopiť, prečo môžu pokusy nahradiť kooperáciu centrálnymi nariadeniami spôsobiť toľko škôd.“

(Milton Friedman a Rose Friedmanová)¹

V súčasnosti možno pozorovať zdanlivý paradox. Ľudia žijú dlhšie, zdravšie, vo väčšom blahobyte ako kedykoľvek predtým a zároveň považujú princípy slobodného trhu Adama Smitha za „nemoderné“ a prekonané. Zabúdajú alebo nechcú si pripustiť, že práve tradičné hodnoty spojené s trhom, ako sú vlastnícke právo, neobmedzovaná konkurencia a nezasahovanie do individuálneho a dobrovoľného rozhodovania, sú kľúčovými zdrojmi ich dnešného bohatstva.

Naopak, čoraz viac sa nechávajú omotávať lákadlami (de facto pascami) „sociálnych výhod“ a prenášania (spolu)rozhodovaní za ich život na iných. Vymieňajú tak nepríjemný tlak konkurencie s rizikami na trhu a s vplyvom na zvýrazňovanie majetkových a iných rozdielov medzi nimi za príjemnejšie „sociálne pohodlie a „istoty“. Nezamýšľanými dôsledkami takéhoto vývoja je však napríklad zvyšovaná závislosť stále viac ľudí od vlády a podkopávanie základov tradičnej morálky, na ktorých stojí západná civilizácia, vrátane dobrovoľnej solidarity a rodiny.

Tak je možné, že dnes sme svedkami rozšíreného akceptovania rôznych foriem zásahov do osobnej slobody, súkromného vlastníctva a konkurencie. Sme presvedčení, že sa to odvíja aj od nepochopenia alebo neakceptovania toho, čo je trh, teda, že trh je súhrn individuálnych rozhodovaní ľudí, ktoré vedú k dobrovoľným výmenám statkov medzi ponúkajúcimi a dopytujúcimi za určitú, vzájomne dohodnutú, hodnotu.

Na obranu slobodného trhu a s ním spojených myšlienok prinášame texty prednášok renomovaných klasicky liberálnych mysliteľov, zorganizovaných Konzervatívnym inštitútom M. R. Štefánika v Bratislave a Liberálnym inštitútom v Prahe. Prednášky, ktoré odzneli na Slovensku, sú zamerané na problémy súvisiace s centrálnym regulovaním trhu v rámci európskej integrácie, so „štátni blahobytu“ a na predpoklady fungovania spontánného trhového poriadku, prinášajúceho čo najviac slobody a prosperity.

Aj keď sa obyvatelia Slovenska a Česka zbavili pred vyše sedemástimi rokmi pút neslobody a centrálného plánovania (reálneho socializmu), tak v súčasnosti prenikajú zo Západu iné, nepriamejšie a demokratickejšie, formy sociálne inžinierskych zásahov do životov ľudí. Dominujú zásahy v rámci európskej integrácie a „vytvárania“ spoločného trhu na báze riadenej harmonizácie, nie konkurencie. Aj to je potvrdenie nepochopenia podstaty trhu (ktorý nepotrebuje rovnaké podmienky) a príklad nastúpenej cesty k politickej centralizácii v Európe.

¹ Friedman, Milton – Friedmanová, Rose: *Svoboda volby*, H&H Jinočany, 2002, str. 15.

Základný a v súčasnosti už postavený stavebný kameň politickej centralizácie Európy - spoločnú menu (euro) - vyhodnocuje vo vzťahu k dosahom na krajiny strednej a východnej Európy vo svojom príspevku Marian L. Tupy. Uvádza napríklad klasicko-liberálnu alternatívu centrálného zavádzania jednotnej meny v eurozóne v podobe menovej konkurencie: zlegalizovať euro spolu s domácou menou, prípadne spolu s americkým dolárom. Zároveň naznačuje riziká naštartovaného smerovania od menovej harmonizácie k harmonizácii daňových a sociálnych podmienok.

Problémy daňovej harmonizácie rozoberá na príklade podmienok v Európskej únii špecialista na oblasť daní Daniel J. Mitchell. Pripomína, že „politika daňovej harmonizácie je zameraná na obmedzovanie toku pracovných síl a kapitálu z krajín s vysokými daňami do krajín s nízkymi daňami. Je to forma kartelu, čosi ako OPEC pre politikov. Stratégie, ktoré Európska únia obhajuje, sú v rozpore s ekonomickou liberalizáciou, upierajú ľuďom prínos z ekonomického rastu,“ a upozorňuje, že „daňovou harmonizáciou je oslabovaná daňová konkurencia a vývoj smeruje k vysokým daňovým sadzbám.“ To je a v prípade pokračovania tohto trendu môže byť výraznejší problém pre ľudí v krajinách ako Slovensko, ktorí ekonomicky profitujú aj z nižších daní oproti iným krajinám.

Daniel J. Mitchell sa opiera aj o práce predstaviteľov ekonomickej školy „verejnej voľby“, ktorú preslávil laureát Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1986 James M. Buchanan, autor prednášky v Prahe, ktorá je tiež súčasťou tejto knihy. V duchu odkazov J. M. Buchanana a iných predstaviteľov teórie verejnej voľby Mitchell uvádza, že „daňová konkurencia je cenný kontrolný mechanizmus voči schopnosti záujmových skupín poškodzovať ekonomiku vytváraním koalícií, ktoré často likvidačným daňovým zaťažením presadzujú svoje záujmy na úkor trhovej efektívnosti“.

Ďalší, v súčasnosti popredný predstaviteľ teórie verejnej voľby – William A. Niskanen – predstavuje štyri alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy. Prezentuje napríklad, že dôležitým stupienkom na ceste k prehĺbovaniu politickej centralizácie až k vytvoreniu európskeho štátu by bolo prijatie euroústavy. Ostatný návrh znenia *Zmluvy o Ústave pre Európu* navyše posilňuje kompetencie Únie a definuje garancie sociálnych práv občanov voči štátu, respektíve zamestnávateľom. Upozorňuje, že „aj nedokonalá Európa národných štátov je lepším prostredím pre ochranu slobôd než prijatie navrhovanej euroústavy...“. Jej prijatie v navrhovanej podobe by navyše prehĺbilo príčiny ekonomických problémov subjektov v Európe.

To, že problémy západnej Európy sú dôsledkom aj hospodárskeho a politického modelu, ktorého ťažiskom je nadmerne veľký „štát blahobytu“, zasahujúci značnú časť spoločnosti, pripomína vo svojej prednáške Johnny Munkhammar. Na konkrétnych faktov vyvracia rozšírenú ilúziu o pozitívach severských sociálnych modelov, osobitne švédskeho, na prosperitu občanov. Naopak, na švédskom príklade dokumentuje ako nedôvera k trhovým princípom a paternalistický prístup k občanom obmedzujú podnikavosť, produktivitu, tvorbu zdrojov, rast životnej úrovne a podporujú neetické očakávania mnohých získať pomoc od vlády.

Ako memento negatívnych dôsledkov „štátu blahobytu“ na motivácie ľudí byť aktívnymi a zamestnať sa slúži tiež poučný príklad z novodobejšej histórie USA, ktorý predostiera Ted Abram. Pridáva aj závery zo skúseností s adresne zameranými programami politiky zamestnanosti, tlačiacimi ľuďmi v sociálnych systémoch k väčšej osobnej zodpovednosti.

Odpovede na to, aké sú predpoklady pre fungovanie slobodného trhu, dlhodobo relatívne vysoký ekonomický rast a čo najviac príležitostí prináša v zhrňujúcej podobe Richard W. Rahn. Uvádza desať kľúčov, ktoré by mali vlády nasledovať, ak chcú, aby sa podmienky v ich krajine k tomu maximálne priblížili. Z dlhodobého hľadiska sú pre osobnú slobodu, fungujúci trh a kapitalizmus podstatné

súkromné vlastníctvo, legitímne vlastnícke právo a pravidlá v spoločnosti, ktoré garantujú ich ochranu.

Práve vlastnícke právo definuje Josef Šíma vo svojej prednáške ako jediný koncept, ktorý je prazákladom spontánneho poriadku v spoločnosti, tak ako to rozpracoval Adam Smith a neskôr nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1974 Friedrich A. von Hayek. Josef Šíma upozorňuje, že „je to vlastníctvo, ktoré dáva ľuďom priestor, v ktorom môžu uskutočňovať slobodne činnosti bez súhlasu iných (...). Dochádza k otvoreniu priestoru pre výmenu, z ktorej majú prospech všetci jej účastníci.“ V dobrovoľných výmenách a pri zapájaní sa do spoločenskej deľby práce tak prirodzene medzi ľuďmi fungujú trhové vzťahy.

V realite však vlády a iní centrálni regulátori zasahujú do trhu, tým pádom znižujú efektívnosť trhových procesov. Ak ale predstavitelia vlády, Európskej únie, či iní spochybňujú trh a nedôverujú mu, tak de facto nedôverujú ľuďom, že sa dokážu efektívne, racionálne a eticky správať v procese výmen.

Naopak, spoliehanie sa na spontánny trhový poriadok s „neviditeľnou rukou“ je prirodzeným prejavom dôvery v človeka, a to aj s rešpektovaním jeho nedokonalostí (chýb a omylov). Nutnou podmienkou dlhodobo udržiavaného „spontánneho poriadku“ v spoločnosti sú tak aj v nej historicky zabudované a čo najviac rešpektované „hodnotové mantinely“ slobody, rešpektíve slovami Jamesa M. Buchanana „etické minimum vzájomnej závislosti“, dané „etikou reciprocity“. To si v ľudskej spoločnosti vyžaduje dodržiavanie základných abstraktných pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre korektné dobrovoľné výmeny a iné vzťahy medzi ľuďmi, ako rešpektovanie života a majetku ostatných ľudí, dodržiavanie dohôd (vrátane záväzkov), čestnosť a „zlaté pravidlo“.²

Dôvera v akokoľvek nedokonalého človeka a „spontánny poriadok s neviditeľnou rukou trhu“ s rešpektovanými pravidlami (nie pozitívnymi právami) prináša na rozdiel od snáh centrálnych plánovačov a regulátorov nielen individuálnu slobodu a prosperitu, ale aj tlak na osobnú zodpovednosť a etické správanie sa. Sme presvedčení, že na obranu slobodného trhu prispeje aspoň malým dielom aj táto kniha.

Peter Gonda

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika
Bratislava, marec 2007

² Formálne-abstraktné pravidlá sú vymedzené napríklad Friedrichom A. von Hayekom (pozri napr. Hayek, Friedrich A. von: *Právo, zákonodárstvo a sloboda*. Academia, Praha, 1998).